

Konfliktinės komunikacijos raiška Lietuvos prezidento rinkimų diskurse (2019)

Vilma Linkevičiūtė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Vilnius University Kaunas Faculty

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E. paštas vilma.linkeviciute@knf.vu.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6982-2892>

Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, politinis diskursas, konfliktinė komunikacija

Scientific interests: cognitive linguistics, political discourse, conflict communication

Santrauka. Šio straipsnio tyrimo objektas – kalbinės politinės konfliktinės komunikacijos raiškos priemonės, būdingos Lietuvos Respublikos prezidento rinkimų diskursui (2019). Straipsnyje analizuojama trijų populiariausių (pagal sociologines apklausas) kandidatų – G. Nausėdos, S. Skvernelio ir I. Šimonytės – konfliktinė komunikacija. Visų kandidatų politinis diskursas yra skirtas teigiamam savo asmens pristatymui ir tiesioginiam arba implicitiškam buvusios prezidentės bei politinių konkurentų kaltinimui dėl politinio ryžto stokos, savo interesų tenkinimo ir net žalingų veiksmų valstybei ir visuomenei. G. Nausėdos diskurse dominuoja *gerovė – žala* reikšmės laukas, kuriame JIEMS (buvusiems prezidentams ir politinėms partijoms arba jų atstovams) taikomos neigiamos nominacijos, kurios priešinos su teigiamomis nominacijomis, priskiriamomis šiam kandidatui. S. Skvernelio diskurse dominuoja *veikianti ir atsakinga valstybė – neveikianti ir neatsakinga valstybė* reikšmės laukas, išreikštas per dvi opozicijas: AŠ – JI (D. Grybauskaitė) ir AŠ – JIE (Seimo opozicija ir buvę valdantieji). I. Šimonytės politiniame diskurse dominuoja *gerovės – žalos* reikšmės laukas, kuriame išreikšta opozicija AŠ – JIE (Lietuvos valstiečių ir žaliųjų partijos nariai).

Reikšminiai žodžiai: politinis diskursas; konfliktinė komunikacija; nominacijos; opozicijos.

Expression of Conflict Communication in the Discourse of Presidential Election in Lithuania (2019)

Abstract. The subject matter of the article is different linguistic means of political conflict communication proper to the presidential discourse in Lithuania (2019). The research deals with the conflict communication of the three most popular candidates (according to sociological surveys) – G. Nausėda, S. Skvernelis, and I. Šimonytė. The political discourse of all three candidates is aimed at a positive self-representation; direct or indirect imputations of lack of sustained political commitment from the former president or their political opponents; accusation of pursuing their personal interests, or even making detrimental actions to the state and the society. The most prevalent meaning field in Nausėda's discourse is *welfare – detriment* where THEY (former presidents, political parties and their representatives) are granted negative nominations, which are contrasted to positive nominations related to the latter candidate. The most prevailing meaning field in Skvernelis's discourse is *active and responsible state – inactive and irresponsible state* which is expressed with the help of

Submitted 16 June 2020 / Accepted 24 August 2020

Įteikta 2020 06 16 / Priimta 2020 08 24

Copyright © 2020 Vilma Linkevičiūtė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

two sets of oppositions I – SHE (Grybauskaitė) and I – THEY (Parliamentary opposition and former political majority). The most popular meaning field in Šimonytė's discourse is *welfare – detriment*, expressed with the help of I – THEY (members of the Lithuanian Farmers and Greens Union) opposition.

Keywords: political discourse; conflict communication; nominations; oppositions.

Įvadas

2019 metai buvo ypač svarbūs Lietuvos politiniame gyvenime, nes vyko du rinkimai – savivaldybių tarybų ir Lietuvos Respublikos prezidento rinkimai. Šiame straipsnyje analizuojama konfliktinės komunikacijos raiška kandidatų į prezidento postą politiniame diskurse.

Septyniolika asmenų išreiškė norą kandidatuoti į LR prezidento postą ir buvo oficialiai registruoti, tačiau surinkti būtinus 20 000 parašų pavyko tik devyniems iš jų: Vyteniui Povilui Andriukaičiui, Arvydui Juozaičiui, Valentinui Mazuronui, Gitanui Nausėdai, Mindaugui Puidokui, Nagliui Puteikiui, Sauliui Skverneliui, Ingridai Šimonytei ir Valdemarui Tomaševskiui. Straipsnyje nagrinėjama trijų populiariausių (pagal sociologines apklausas) kandidatų – G. Nausėdos, S. Skvernelio ir I. Šimonytės – konfliktinė komunikacija. Visų kandidatų politinis diskursas yra skirtas teigiamam savo asmens pristatymui ir tiesioginiam arba implicitiškam buvusios prezidentės ir politinių konkurentų kaltinimui dėl politinio ryžto stokos, savo interesų tenkinimo ir net žalingų veiksmų valstybei bei visuomenei.

Straipsnio tyrimo objektas – kalbinės politinės konfliktinės komunikacijos išraiškos priemonės, būdingos Lietuvos Respublikos prezidento rinkimų diskursui (2019).

Šio tyrimo tikslas yra nustatyti, išnagrinėti ir palyginti konfliktinės komunikacijos raiškos priemones, vyraujančias Lietuvos prezidento rinkimų diskurse. Iš tyrimo tikslo išplaukia tokie uždaviniai: 1) nustatyti reikšmės laukus, svarbius Lietuvos politinių subjektų komunikacijai ir juos palyginti; 2) nustatyti ir apibūdinti nominacijas kaip retorinę įvaizdžio formavimo priemonę; 3) nustatyti kandidatų į prezidento postą politinės komunikacijos raiškos specifiką.

Straipsnyje pateikiama lingvistinė politinio diskurso analizė derinama su retorinės analizės metodu. Tyrimo metu išskirti reikšmės laukai ir leksinės nominacijos. Darbe susipina kognityvinė lingvistika, politinė retorika ir politologija.

Politinio diskurso tyrimai yra labai populiarūs ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Lietuvoje politinį diskursą nagrinėja E. Lassar (1995, 2007), J. Cibulskienė (2005), V. Makarova (2008), A. Būdvydytė-Gudienė (2013), E. Gabrėnaitė (2019), pasaulyje – W. E. Connolly (1993), S. Hall (1992), E. Laclau (1996), E. Laclau ir C. Mouffe'as (1985), P. Chilton ir Ch. Schäffner (2002), P. Chilton (2004), T. A. van Dijkas (1995, 1997, 1998, 1999) ir kt. Konfliktą tyrė H. D. Lasswellas (1936, 1948), A. L. Sillarsas (1986), E. Lassar (1995), S. W. Littlejohnas (1999), T. A. van Dijkas (1995), N. Gurdjan (2008), A. Čiudinovas (2001) ir kt. Tačiau šio straipsnio tyrimo tema yra nauja ir aktuali, nes 2019 metų kandidatų į LR prezidento postą konfliktinės komunikacijos raiška dar nebuvo nagrinėta ir viešai pristatyta.

Tirti pasirinktos politinių kandidatų rinkimų programos, paskelbtos jų asmeninėse arba partijų interneto svetainėse ir tinklapyje www.15min.lt U. Antanavičiaus (2018, 2019) straipsniuose publikuoti interviu.

Politinis diskursas

„Diskursas ir politika gali būti susiję dviem esminiais būdais: (a) sociopolitiniame aprašymo lygmenyje politiniai procesai ir struktūros yra sudaromi, pasitelkiant politinių veikėjų atliktus veiksmus, tarpusavio sąsajas bei diskursus, egzistuojančius politiniuose kontekstuose, bei (b) sociokognityviniame aprašymo lygmenyje, kuriame bendrasis politinis vaizdas yra susijęs su individualiu tų diskursų, tarpusavio sąsajų ir kontekstų vaizdu“ (van Dijk, 2002, p. 204–205). P. Dunmire (2012) teigia, kad politinio diskurso analizė yra neatsiejama nuo kritinės diskurso analizės. Be to, ši mokslininkė apibrėžia politinį diskursą, pasitelkdama P. Muntiglo (2002) definiciją, kurio teigimu, politiniame diskurse kalba atlieka pagrindinį vaidmenį kovoje dėl valdžios.

Šiuolaikinėje kognityvinėje lingvistikoje labai išpopuliarėjo E. Laclau ir C. Mouffe (1985) politinio diskurso samprata, kad visuomenėje grupės visada formuojasi politinių diskursyvinių procesų metu. Politiniame diskurse labai svarbus ir identiškumo klausimas. Šie mokslininkai taip pat pabrėžia, kad subjektas įgauna identiškumą per diskursyvines praktikas. Individas gali turėti skirtingą identiškumą, be to, šis gali kisti. Kai atsiranda bendros prioritetinės identifikacijos, jų pagrindu žmonės pradeda burtis į grupes, ignoruodami kitas identifikacijas ir taip jas eliminuodami iš politinių žaidimų. Taip ignoruojamosios identifikacijos tampa „kitais, kitomis“. Šis aspektas ypač svarbus straipsnyje nagrinėjamoje konfliktinėje komunikacijoje, kurioje viena pusė apibrėžiama kaip *mes – savi*, o kita – *jie – kiti, svetimi*.

Semiotiko Eriko Landowskio teigimu, politinis diskursas turi bendrą bruožą su reklama, nes „šiuos diskursus sieja panašus įtikinėjimo tipas“ (Landowski, 2007, p. 155). Šio mokslininko pristatomo politinio diskurso pobūdis gali būti siejamas su jau aptartomis *mes – jie* identifikacijomis, nes pateikiama išvada, kad rinkimuose geriau sekasi tiems politikams, kurie susitapatina su rinkėjais ir akcentuoja „jausminį ryšį“.

Konfliktinė komunikacija

Demokratinės politinės sistemos skiria politines jėgas į valdančiąją daugumą ir opoziciją. Mokslininkas T. A. van Dijkas (1995a) savo tyrimuose pateikia ideologiniu požiūriu paremtą *mes* prieš *juos* aspektą, „kur kalbėtojai, priklausantys vienai grupei, dažniausiai apibūdina save ar savo grupę teigiamais terminais, o kitas grupes – neigiamais“ (van Dijk, 1995a, p. 22). Valdančiajai politinei daugumai atstovauja pats politinis lyderis kartu su kolegomis, kurie dažniausiai priklauso tai pačiai partijai. Šios daugumos tikslas – legitimizuoti savo veiksmus pasitelkus teisę būti valdžioje, o opozicija turi priešingą tikslą, kuris išreiškiamas ir siekiamas per valdančiosios daugumos stebėjimą, kontrolę ir deklaratyvų

protestą. Opozicijos tikslai ir veikla suponuoja konfliktinės komunikacijos priežastis, susijusias su nepritarimu valdžios veiksams.

Konfliktinės komunikacijos priežastys gali būti susijusios ir su ideologiniais skirtumais ar konfliktu. E. Lassan (1995) teigimu, konfliktas ideologiniame diskurse išreiškiamas per skirtingą vertybių sistemą. Tad galima daryti išvadą, kad ideologinio diskurso pagrindu kilęs kognityvinis konfliktas gali būti perteiktas per vertybių opozicijas. Kaip teigia L. Phillips ir M. Jorgensen (2002), politinio konflikto dalyvių tikslas, kuris dažniausiai yra išreiškiamas per konfliktinę komunikaciją, padeda sunaikinti alternatyvius pasaulio suvokimo būdus ir siūlo vienintelį požiūrį.

Konfliktinę komunikaciją taip pat galima apibrėžti kaip kognityvinį konfliktą. N. Gurdjan (2008) manymu, yra dvi tokio konflikto priežastys – konfliktas kyla asmenybės viduje ir išreiškiamas kalba, kuri nėra skirta klausytojui, taip pat kalba, kuri yra specialiai skirta klausytojui, o konfliktas kyla dėl to klausytojo nepritarimo išsakytoms mintims.

A. Čiudinovas (2001) pažymi, kad politinės kalbos neįmanoma analizuoti nepriklausomai, nes ji susijusi su konkrečios valstybės politine, ekonomine situacija ir yra specialiai skirta politinei komunikacijai. Šis mokslininkas tapatina politinę komunikaciją su propaganda, emociniu poveikiu visuomenei ir politikų tikslais.

Demokratinėse valstybėse kandidatai į prezidento postą dažnai pasitelkia konkurencinės elgsenos taikymo metodą, kuris, išreikštas per konfliktinę komunikaciją, padeda paveikti elektorato nuomonę ir formuoti reikiamą savo ir politinių konkurentų įvaizdį. Tam įtakos turi ir vyraujantis monologinis kandidatų į prezidento postą diskursas, kuriame galima įžvelgti konflikto požymių, išreikštų per oponento kritiką, nepritarimą jos ar jo veiksams ir tam tikrų siekių priskyrimą.

Konfliktinė komunikacija rinkimų diskurse yra labai svarbus įrankis kandidatams siekti tikslų, nes padeda formuoti visuomenės nuomonę apie politinę situaciją valstybėje ir politinių subjektų elgesį. Tikslinga ir aktyvi konfliktinė komunikacija yra skirta tam, kad elektoratas susidarytų kandidatui į prezidento postą naudingą požiūrį į politinius konkurentus, jų atstovaujama ideologijai ir partijai.

Nominacijos

Politiiniame diskurse nominacijas galima apibūdinti kaip leksines išraiškos priemones, kuriomis politikai apibūdina save ir savo politinius oponentus. Nominacijų vartojimą nulemia vienu politikų tikslas sudaryti neigiamą visuomenės požiūrį į kitus politikus, jų elgesį ir partinę ideologiją. Konfliktinėje komunikacijoje nominacijos pasitelkiamos neigiamam oponentų bei teigiamam politikui ir jo bendražygių įvaizdžio formavimui. Galima daryti išvadą, kad jos leidžia politikams siekti asmeninių ir politinių tikslų bei gali pasitarnauti politinės galios stiprinimui.

T. van Dijkas (1995b) pateikia reikšmingą nominacijų sudarymui sistemą, kurioje nurodomas tapatumo, veiksmų, tikslų, normų, vertybių, padėties, santykių ir išteklių aprašymas. Mokslininkas nevarioja termino *nominacija*, bet mini opozicinį modelį *mes – jie*. Politiniai lyderiai ir jų bendražygiai priskiriami *mes* opozicinio modelio daliai, o *jiems*

atstovauja *šių politikų* oponentai. T. van Dijko (1995b) teigimu, opozicija *mes* – teigiami, *jie* – neigiami dažniausiai tampa nominacijų sudarymo pagrindu.

Konfliktinėje komunikacijoje nominacijoms tenka ypač svarbi funkcija, nes jomis kuriami elektorato nuomonę ir tikslinį požiūrį formuojantys stereotipai bei politinių oponentų įvaizdžiai. E. Lassan (1995, p. 129) nuomone, kalbėtojas, vartojantis tam tikras nominacijas, aktyvuoja emocinius ir asociatyvius žodžio aspektus, kurie padeda suformuoti neigiamą požiūrį į oponentą. Nominacijų analizė padeda atskleisti, kaip formuojama politinė identifikacija ir kuriamas teigiamas ar neigiamas įvaizdis.

Konfliktinės komunikacijos raiška Gitano Nausėdos politiniame diskurse

G. Nausėdos programos pristatyme žiniasklaidai galima išvelgti dvi pagrindines opozicijų grupes, suponuojančias pagrindą konfliktinei komunikacijai. Pirmoji opozicija, kurią pasitelkė G. Nausėda, stiprindamas savo įvaizdį ir siekdamas laimėti elektorato simpatijas, yra *AŠ – JIE (buvę prezidentai)*:

- (1) *Prezidentas negali būti Konstitucijos garantas, ką teigia kai kurie kiti kandidatai. Jo teigimu, tai neįmanoma jau vien dėl to, kad prezidentas gali klysti ar net pažeisti Konstituciją ir pats, ką įrodė kai kurie buvę prezidentai* (GN b).
- (2) *Jis sakė prisimenantis Dalios Grybauskaitės vizitą į Baltarusiją, ilgalaikėje perspektyvoje neatnešusį pasekmių, bet teigė, kad vizito prieš dešimt metų nederėtų laikyti kaip etalono ir sakyti, kad šįkart viskas baigtųsi taip pat* (GN b).
- (3) *Turite sutikti, kad tai, kas šiandien vyksta mūsų politikoje, yra nelabai „skanu“ tiek žvelgiant rezultato ar efektyvumo prasme, bet ir politinės kultūros prasme. Mes pernelyg daug laiko praleidžiame ginčydami, įžeidinėdami vienas kitą* (GN b).
- (4) *Jis akcentavo, kad svarbiausi bus trys principai – pagarba, saugumas ir gerovė* (GN a).

G. Nausėda rinkimų programos pristatyme akcentuoja gerovę, tad jo diskurse galima išvelgti *gerovė* – *žala* reikšmės lauką, kuriame, pasitelkdamas buvusių vadovų veiklos priešpriešinimą savo rinkiminiams pažadams, kandidatas formuoja teigiamą savo įvaizdį. Nors šioje rinkiminėje kovoje nedalyvauja nei vienas buvęs prezidentas, G. Nausėda pristato jų žalingus veiksmus: Konstitucijos pažeidimą (1), nesėkmes užsienio politikoje (2), politinės kultūros stoką. Pavyzdžiuose (1, 2) kandidatas tiesiogiai kaltina buvusius prezidentus ir įvardija vieną konkretų asmenį – prezidentę D. Grybauskaitę, kurios dialogas su Baltarusija, kaip teigia kandidatas, nebuvo labai sėkmingas. G. Nausėda iš karto pristato savo priešingą poziciją, kad šį kartą viskas gali būti kitaip, taip implicitiškai nurodydamas, kad jo prezidentavimas gali būti naudingesnis nei buvusios prezidentės. Pavyzdyje (3) jis sušvelnina opozicinę retoriką ir susivienija su politiniu vadovu bei visais politikais, minėdamas įvardį *mes* ir taip atskleisdamas, kad, nors ir nėra politikas, puikiai suvokia, kas vyksta Lietuvos politiniame pasaulyje, yra pasirošęs keisti šaliai žalingą situaciją bei vesti ją gerovės keliu. Šią mintį patvirtina pavyzdys (4), kuriame pristatomi

pagrindiniai rinkimų programos principai *pagarba, saugumas ir gerovė*, o pavartotas būsimasis laikas vėl sukuria pagrindą opozicijai *AŠ – JIE (buvę prezidentai)*, kadangi netiesiogiai nurodoma, jog ankstesni šalies vadovai nebuvo orientuoti į šiuos principus, o G. Nausėdai jie taps prioritetiniais. Be to, kandidatas *AŠ* konotuojamomis prasmėmis prisiskiria tokias nominacijas: *AŠ* ryžtingas, besirūpinantis žmonių gerove, Lietuvos vidaus ir užsienio politika, *JIE* vedė šalį žalingu keliu, priešinga nei gerovės kryptimi.

Kita oponentų grupė, įtraukta į G. Nausėdos konfliktinę komunikaciją, – partijos ir politikai. Šioje komunikacijoje vėl išryškėja opozicinis modelis *AŠ – JIE (politinės partijos, politikai)*, kuriuo norima sudaryti teigiamą ir patrauklų šio kandidato įvaizdį bei suformuoti neigiamą nuomonę apie politinius konkurentus kovoje dėl prezidento posto.

G. Nausėda pozicionuoja save kaip nepriklausomą kandidatą, taip formuodamas patrauklaus kandidato įvaizdį, nes elektoratas nusivylęs valdančiomis partijomis, jų tarpusavio rietenomis ir asmeniniais pragmatiškais interesais. Pavyzdyje (5) galima identifikuoti akivaizdžią *AŠ – JIE* opozicijos išraišką, kurioje kandidatas priešpriešina savo asmenines vertybes konservatorių partijai. Konservatyvios vertybės elektoratui asocijuojasi su tokiu patraukliu būsimu stabilumu bei gerove, o ir atsiribojimas nuo kitą kandidatą išskėlusios partijos padeda sustiprinti nepriklausomo kandidato įvaizdį.

(5) *Esu konservatyvus, bet ne konservatorius* (GN b).

Nepartinio prezidento įvaizdis ir veiksmai puikiai atskleidžiami pavyzdžiuose (6, 7). Pirmojo asmens retorika *einu* suponuoja objektyvaus, nešališko prezidento nominaciją, kuris bus patrauklus ne tik elektoratui, bet ir *plataus spektro politinėms partijoms* bei pasieks kitiems prezidentams buvusį neįveikiamą tikslą – suvienyti kairiuosius ir dešiniuosius politikus, *subalansuoti jų veiklą valstybei reikalinga ir efektyvia linkme* bei kartu siekti bendro tikslo – sukurti gerovės valstybę.

(6) *Einu į rinkimus kaip nepriklausomas kandidatas. Tikiuosi, kad šitoks statusas leistų už stalo susodinti labai plataus spektro politinės partijas – tiek dešinę, tiek kairę* (GN a).

(7) *Nepartinis prezidentas gali būti tas pareigūnas, kuris garantuoja ir kuria darbingą terpe racionaliam partijų bendradarbiavimui, jis privalo ne neigti partijas, bet subalansuoti jų veiklą valstybei reikalinga ir efektyvia linkme* (GN a).

Opozicijomis *AŠ – JIE* ir reikšmės lauku *gerovė – žala* G. Nausėda formuoja neigiamą politinių konkurentų įvaizdį. Tam jis pasitelkia medicininius terminus ir prilygina dabartinės vyriausybės darbą karštinei (8), suponuodamas mintį apie neefektyvią, o gal net žalingą politikų veiklą, nes sprendimai, priimti karščiuojant, negali būti logiški ir racionalūs.

(8) *Politinės temperatūros lygis turėtų šiek tiek kristi, nes jis šiuo metu primena karštinę* (GN b).

Galima daryti išvadą, kad G. Nausėdos konfliktinės komunikacijos diskurse egzistuoja du pagrindiniai politiniai oponentai: buvę prezidentai ir politinės partijos arba jų atstovai. Pačiam kandidatui, pasitelkus modelį *AŠ – JIE*, priskiriami visi teigiami bruožai: pokyčiai, naujovės, gerovė, reformos, stiprybė, o jo politiniams konkurentams – neigiami: neefektyvus darbas, žala valstybei, išdavystė. G. Nausėdos diskurse dominuoja *gerovė – žala* reikšmės laukas, kuriame *JIEMS* taikomos neigiamos nominacijos, kurios priešinamos su sau priskiriamomis teigiamomis nominacijomis. Kadangi šis asmuo prisistato kaip nepriklausomas kandidatas, galima daryti išvadą, kad jo konfliktinė komunikacija nėra ideologinio pobūdžio.

Konfliktinės komunikacijos raiška Sauliaus Skvernelio politiniame diskurse

S. Skvernelio konfliktinė komunikacija yra gana aštri, ji remiasi opoziciniu modeliu *AŠ – JIE*, kuriame aiškiai įvardijami *JIE*: Seimo opozicija (Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų, Liberalų sąjūdžio bei Socialdemokratų partijos frakcijų nariai) ir buvę valdantieji. *AŠ* tiesiogiai siejama su kandidatu ir implicitiškai – su jo atstovaujama Lietuvos valstiečių ir žaliųjų partija. Rimčiausiu politiniu oponentu šis kandidatas laiko prezidentę D. Grybauskaitę. Pirmieji rinkiminės programos žodžiai *Mano rytojaus Lietuva – veikianči ir atsakinga valstybė* suponuoja pagrindą jo konfliktinės komunikacijos diskurse dominuojančiam reikšmės laukui *veikianči ir atsakinga valstybė – neveikianči ir neatsakinga valstybė*.

Kaip jau minėta, kandidatas labiausiai kritikuoja prezidentę D. Grybauskaitę, kuri nėra konkurentė prezidento rinkimuose, tačiau jos kaip neveiklios prezidentės įvaizdžio formavimas padeda išryškinti teigiamus S. Skvernelio ir jo atstovaujamos partijos veiklos bruožus, pristato ją kaip ypač teigiamą kandidatą.

- (1) *Pernelyg ilgai matėme užtildytą Lietuvą, su kuria galima tik šokti šventėse ar pozuoti mugėse, – išgirsti jos nereikėjo. Pernelyg ilgai matėme Lietuvą, raminaimą gražiomis kalbomis, tačiau užduoti nesuderintų klausimų buvo nevalia. Myliu mūsų šalį ir čia gyvenančius žmones. Kviečiu atvirai kalbėtis ir susikaupusius skaudulius šalinti, o ne slėpti juos už gražiai nublizgintų fasadų* (SS).
- (2) *Nematau savęs užimančio politikos stebėtojo iš šalies poziciją, kartkartėmis pabarančio netinkamai besielgiančius. Prezidentas yra politikas su aiškiomis atsakomybėmis ir jo moralinė pareiga – kviešti kalbėtis, tartis ir ieškoti sprendimų. Prezidento akyse negali būti „klaidingų piliečių pasirinkimų“ per rinkimus. Gebėjimas kalbėtis, o ne reikalauti pritarimo yra mano pasirinkimas* (SS).
- (3) *Problemos kaupėsi būtent dėl asmeniškumų nulemtu nenoro kalbėtis ir ieškoti kompromisų. [...] Su komanda nuosekliai dirbome toliau ir link kolegų Lenkijoje siekėme nutiesti tiltus, o ne statėme sienas iš tuščių ambicijų* (SS).
- (4) *Lietuvai šiandien reikalinga ne personalinė, bet nacionalinė užsienio politika* (SS).

S. Skvernelis savo diskurse pristato neigiamą buvusios prezidentės nominaciją, teigdamas, kad jos vykdoma politika buvo *personalinė* (4) ir *vienasmenė* (5). Opoziciniu modeliu *AŠ – JI* jis formuoja neigiamą buvusios politinės lyderės įvaizdį, ironiškai atsiliepdamas apie jos pastarųjų metų pomėgį dalyvauti viešuose renginiuose, fotografuotis su piliečiais, tačiau neįsiklausančią į jų poreikius ir nuomonę. Pavyzdyje (1) S. Skvernelis buvusiai prezidentei priešina save, nominuodamas kaip veiklų, teigiamą politiką, ir kviečia žmones dialogui, žada juos išgirsti: *Kviečiu atvirai kalbėtis ir susikaupusius skaudulius šalinti, o ne slėpti juos už gražiai nublizgintų fasadų*. Pavyzdys (2) sustiprina veiklaus politiko įvaizdį, pirmu asmeniu išsakyti žodžiai *nematau savęs užimančio politikos stebėtojo iš šalies poziciją* bei savybinis įvardis *mano* sakinyje *gebėjimas kalbėtis, o ne reikalauti pritarimo yra mano pasirinkimas* padeda kandidatui formuoti teigiamą savo įvaizdį, išryškinant jį implicitine opozicija, skirta buvusiai šalies vadovei, kad ji nesiklausė, o tik reikalavo pritarimo savo asmeniniams tikslams ir veiksams. Neigiamas D. Grybauskaitės įvaizdis papildomas *neveikiančios ir neatsakingos valstybės* reikšmės lauką pagrindžiančiais žodžiais: *[...] problemos kaupėsi būtent dėl asmeniškumų nulemto nenoro kalbėtis ir ieškoti kompromisų. [...] Su komanda nuosekliai dirbome toliau ir link kolegų Lenkijoje siekėme nutiesti tiltus, o ne statėme sienas iš tuščių ambicijų* (3). Teiginyje per opoziciją *AŠ – JI* atsiskleidžia konfliktinė komunikacija, nukreipta prieš vieną opozicijos pusę ir skirta kitos pusės veiklos aktualumo bei naudingumo nominacijos sustiprinimui.

Kaip jau minėta, kita politinių oponentų dalis, kuriai skirta S. Skvernelio konfliktinė komunikacija, yra Seimo opozicija ir buvę valdantieji.

- (5) *Šiandien yra siūlančių atšaukti reformas, grįžti atgal ir „nebešvaistyti valstybės resursų“ padedant šeimoms vaiko pinigais, didinant pensijas, užtikrinant mažesnius mokesčius ir didesnę augančios ekonomikos grąžą mūsų žmonėms. Netikiu tokiu destrukcijos ir partinės neapykantos keliu* (SS).
- (6) *Vyriausybės valdymo srityje Lietuva jau valosi, bet to neužtenka. Negalime leisti senosioms „tradicijoms“ sugrįžti ateityje* (SS).
- (7) *Šiandien mūsų valstybėje dažnai sprendimus ir kritiką kitų valdžios grandžių atžvilgiu nulemia frazių skambesys, asmeninės antipatijos ar neiškūs interesai. Nebegalime murkdytis pykčių ir intrigų liūne, kuriame Seimas, Prezidentūra ir Vyriausybė konkuruoja, o ne ieško bendrų sprendimų. Tai stabdo būtinus pokyčius ir neleidžia įsivyravai konstruktyviai darbo atmosferai* (SS).
- (8) *Deja, reiškiantis pavojingam ES neutralumui, visi buvę mūsų valdantieji ramia sąžine galėjo nesirūpinti socialine Lietuvos politika ir dėl to nebuvo jokių rimtų sankcijų iš ES* (SS).

Pavyzdžiuose (5–8) S. Skvernelis konkrečiai įvardija *JUOS* – Seimo opoziciją, buvusius valdančiuosius ir Prezidentūrą. *JU* neefektyvi veikla priešinama teigiamai šio politiko ir partijos kolegų veiklai, formuojama teigiama elektorato nuomonė apie kandidatą ir jo veiklos tęstinumą, jei jis taps prezidentu. Teiginyje (5) S. Skvernelis pasitelkia kelio

metaforą ir teigia, kad *JIE* eina *destrukcijos keliu*, nori *grįžti atgal* ir atšaukti šio kandidato partijos inicijuotas reformas tokiose jautriose srityse, kaip socialinė ir ekonominė politika. Teigiamą politiko įvaizdį sustiprina teiginys (6), kuriame kandidatas susitapatina su visuomene *nebegalime leisti* ir žada kovoti už skaidrumą politikoje. Teiginyje (7) galima identifikuoti aštrią, atvirą konfliktinę komunikaciją su oponentais, kurioje nurodoma *JU* žalinga valstybei veikla, kuriai priešinamas S. Skvernelio pažadas ją sustabdyti kartu su visuomene: *nebegalime murkdytis*. Teiginyje (8) galima įžvelgti vienpusį konfliktą, kuriame buvę valdantieji kaltinami aplaidžia socialine politika, tačiau nepateikiami priešingi, naudingi kandidato ir jo politinių bendražygių veiksmai.

Galima daryti išvadą, kad S. Skvernelio konfliktinė komunikacija, išreikšta per opoziciją *AŠ – JI* (D. Grybauskaitė), yra asmeninė, o ne ideologinė, ir atskleidžia atvirą konfliktą su buvusia šalies vadove, o *AŠ – JIE* išreiškia labiau ideologinį nei asmeninį konfliktą. Be to, šis politikas aktyvia konfliktine komunikacija nurodo veiksmus, kurių imsis įgyvendindamas pagrindinį rinkiminės programos punktą – kurdamas veikiančią ir atsakingą valstybę.

Konfliktinės komunikacijos raiška Ingridos Šimonytės politiniame diskurse

Ingrida Šimonytė politikoje nėra naujokė, tad ne tik puikiai suvokia politinę situaciją Lietuvoje, žino opiausias problemas, bet ir gerai pažįsta politinius oponentus. Natūralu, kad, priklausydama Seimo opozicijai, per *AŠ – JIE (valdančioji partija)* modelį ji išreiškia konfliktinę komunikaciją ir nurodo *JU* darbo klaidas. 2019 metų prezidento rinkimų diskurso raktinis žodis – *gerovė*, tad kandidatės politiniame diskurse galima identifikuoti tą patį reikšmės lauką *gerovė – žala*, kaip ir jos rimčiausio politinio konkurento G. Naušėdos diskurse. Tik I. Šimonytės diskurse per šią sritį išreiškiama opozicija *AŠ – JIE*, nominacijos ir aštri retorika, siejama su viena oponentų grupe – valdančiąja Lietuvos valstiečių ir žaliųjų partija.

Dalyje kandidatės konfliktinės komunikacijos galima akivaizdžiai identifikuoti *JUOS*:

- (1) [...] *didelių, gerą reputaciją turinčių Vakarų kompanijų pasiryžimas dalį veiklos vykdyti Lietuvoje – tampa labiau proga valdžios žmonėms perkirpti simbolinę juostelę ir didele sėkme nepakankamai plačiam ratui žmonių (IŠ).*
- (2) *Išklibusi politinė sistema, lyderystės stoka ir teisėkūros chaosas klibina ir piliečių ryšį su valstybe. Biurokratinė vadyba gamina neveikiančius sprendimus, neadekvačiai finansuojamas viešasis sektorius grimzta krypties neturinčių pseudo reformų liūne, oficialaus požiūrio į mokesčius prieštaravimas ir to nulemtas valdžios neįgalumas didina žmonių nusivylimą (IŠ).*
- (3) *Tačiau geriausiai Konstituciją apsaugosime būdami sargūs kasdien. Visomis pačios Konstitucijos ir įstatymų mums leidžiamomis priemonėmis neleisdami politiniams standartams devalvuotis, net jeigu mainais valdžia siūlo vieną kitą eurą. Tai – Putino Rusijos kelias (IŠ).*

Pavyzdžiuose (1–3) I. Šimonytė nurodo žalingą ir neefektyvą valdžios darbą. Teiginiuose (1, 2) galima išvelgti vienpusę konfliktinę komunikaciją, kurioje kandidatė kaltina valdžios atstovus tarnaujant tik siauram išrinktųjų ratui, atliekant populistinius veiksmus, taip pat lyderystės stoką, biurokratiją ir neadekvačius sprendimus. Ši retorika skirta sudaryti neigiamą ir net žalingą valstybei valdžios nominaciją. Kandidatės konfliktinėje komunikacijoje, skirtoje valdžiai, pasitelkiama medicininė metafora ir net nustatoma diagnozė – *valdžios neįgalumas*, kuri elektoratui turėtų sužadinti neigiamas konotacijas ir paveikti apsisprendimą. Tokia komunikacija leidžia tikslinei auditorijai implicitiškai suvokti, kad kandidatės veiksmai bus kitokie, ir pristato ją kaip teigiamą, valstybės gerove besirūpinančią politikę. Pavyzdyje (3) I. Šimonytė pasitelkia inkliuzinę retoriką – *apsaugosime, neleisdami*, leidžiančią susitapatinti su elektoratu ir taip formuoti „artimos“ politikės nominaciją. Be to, šiame pavyzdyje atsiranda akivaizdus priešpriešinimas valdžios veiksams. Kandidatė žada kartu su piliečiais apginti konstituciją, o valdžią kaltina tautos papirkinėjimu ir neigiamą jos įvaizdį sustiprina, valdančiųjų veiksmus palygindama su *Putino Rusija*.

Kituose pavyzdžiuose konfliktinė komunikacija skirta politikams ir partijoms, tačiau iš konteksto vėl galima išvelgti, jog daugiausiai kritikos sulaukia *JIE*, identifikuojami kaip valdančiosios Lietuvos valstiečių ir žaliųjų partijos atstovai. Pirmiausia politikė juos kaltina dėl manipuliacinių veiksmų, nes jie pasinaudoja elektorato *nusivylimu ir natūraliu pykčiu*, ir įvardija veiksmus, priskiriamus žalos reikšmės laukui – valstybės valdymo įgūdžių stoką:

- (4) *Taip į valstybės gyvenimą ateina politinės partijos ir politikai, kurie žino, kaip savo naudai pasitelkti tokį žmonių nusivylimą ir natūralų pyktį. Tokios partijos gerai moka įvardinti, kas kaltas dėl tokio žmonių nusivylimo, bet dažniausiai būna menkai pasiruošusios profesionaliam valstybės valdymui (IŠ).*

Pavyzdžiuose (5, 6) politikė toliau vykdo vienpusę konfliktinę komunikaciją, kadangi išvardija žalingus politinių oponentų veiksmus valstybės ir piliečių atžvilgiu, o jos pačios būsimą teigiamą indėlį į valstybės valdymą tik galima numanyti. Neigiamas politikų įvaizdis dar sustiprinamas tokiomis nominacijomis kaip nejautrumas, prioritetas *galios žaidimams, demokratinių taisyklių nepaisymas*, politinio autoriteto griovimas ir populizmas:

- (5) *Nepakankamas dėmesys žmonių savijautai savo valstybėje, koncentracija į galios žaidimus, o ne į politikos turinį, demokratinių taisyklių nepaisymas netgi politinėje bendruomenėje sumenkino politinių partijų autoritetą ir atbaido nuo jų tuos, kuriuos galėtume pavadinti tikrais profesionalais bei autoritetais (IŠ).*
- (6) *[...] didžioji darbotvarkės dalis užimta įstatymų ir nutarimų pakeitimų pakeitimais, kuriuos mechaniškai gamina ministerijų tarnautojai, arba dažnai populistinėmis Seimo narių iniciatyvomis, kurios pasmerktos žlugti dar negimusios (IŠ).*

Dalyje konfliktinės komunikacijos, skirtos *JIEMS*, konkretūs subjektai nenurodomi, tačiau kiekvienas pilietis, bent kiek besidomintis šalies vidaus politika, suvokia, kad I. Šimonytės retorika implicitiškai skirta Lietuvos valstiečių ir žaliųjų partijai. Teigiamas kandidatės įvaizdis kuriamas, akcentuojant įvairius valdančiųjų priimtus draudimus, kurie sukėlė daug diskusijų ir nepasitenkinimo visuomenėje bei sumenkino šios partijos populiarumą:

- (7) *Pastarajo laikmečio politinėje darbotvarkėje vyrauja įvairūs ribojimo, draudimo, sugriežtintos priežiūros, veiklų suvalstybinimo klausimai, kurie prieštarauja Vakaruose įprastam požiūriui – reguliuoti ir drausti tik tada, kai visos kitos priemonės neveikia (IŠ).*
- (8) *Tuo tarpu stiprėjant grėsmėms tarptautinėje politikoje Lietuvos vidaus politika nusigyveno iki draudimų, ciniškų galios žaidimų, tariamų raganų medžioklių – visa tai galiausiai virsta bandymais neigti pačią demokratijos esmę ir demokratinius institutus (IŠ).*

Neigiamas politinių oponentų įvaizdis sustiprinamas teiginiais, jog valdantieji pamina demokratines vertybes, įprastas Vakaruose. Nepriklausomos Lietuvos pasirinktas kelias nuo pat pradžių vedė Vakarų demokratijos kryptimi, tad tokie teiginiai (7, 8) kandidatės diskurse suponuoja mintį, kad likę valdžioje *JIE* gali pasirinkti priešingos krypties kelią, kuris būtų pražūtingas valstybei.

Pražūtingo kelio metafora įžvelgiama teiginyje (9), kuriame valdančiosios daugumos politikų darbas apibūdinamas kaip *kelias į niekur*. I. Šimonytė pasitelkia *AŠ – JIE* opoziciją, kurioje *JIE* gali būti identifikuoti pagal veiksmus, o pati kandidatė ir jos priešinga pozicija išreikšta implicitiškai:

- (9) *Tačiau kelias, kai kavaleristiškai tariamasi dėl atskirų sektorių (švietimo, sveikatos apsaugos ar pan.) yra kelias į niekur; nes tai neleidžia matyti bendro vaizdo ir viso valstybės bei piliečių tarpusavio įsipareigojimų masto (IŠ).*

Kaip jau minėta, *gerovės – žalos* reikšmės lauką savo politiniame diskurse pasitelkė du kandidatai, tačiau G. Nausėdos diskurse jis išreiškiamas per pamatines vertybes – pagarbą, saugumą, gerovę, o I. Šimonytė tapatina jį su siekiu apsaugoti ir ginti valstybę bei Konstituciją nuo *JU* veiksmų.

Galima daryti išvadą, kad I. Šimonytės politiniame diskurse dominuoja *gerovės – žalos* reikšmės laukas, kuriame išreikšta opozicija *AŠ – JIE* padeda formuoti teigiamą bei naudingą kandidatės ir žalingą bei nepatrauklų jos politinių priešininkų įvaizdį. I. Šimonytės konfliktinei komunikacijai būdinga stipriai išreikšta *JIE* opozicijos pusė, o pačios kandidatės pozicija bei būsimi veiksmai dažnai numanomi arba identifikuojami kontekste. Politikė savo retorikoje mėgsta susitapatinti su elektoratu ir tarsi įtraukti jį į valstybei naudingą veiklą.

Išvados

G. Nausėdos diskurse dominuoja *gerovė – žala* reikšmės laukas, S. Skvernelio diskurse – *veikianti ir atsakinga valstybė – neveikianti ir neatsakinga valstybė*, o I. Šimonytės, kaip ir G. Nausėdos, diskurse dominuoja *gerovės – žalos* reikšmės laukas, tik G. Nausėdos diskurse jis išreiškiamas per pamatines vertybes – pagarbą, saugumą, gerovę, o I. Šimonytė tapatina jį su siekiu apsaugoti ir ginti valstybę bei Konstituciją nuo *JŪ* veiksmų.

Visų kandidatų konfliktoje komunikacijoje nominacijos išreiškiamos per opozicinį *AŠ – JIE* modelį. G. Nausėdos konfliktoje komunikacijos diskurse *JIE* modelio daliai atstovauja du pagrindiniai politiniai oponentai: buvę prezidentai ir politinės partijos arba jų atstovai. S. Skvernelio konfliktoje komunikacija išreikšta per dvi opozicijas: *AŠ – JI* (D. Grybauskaitė) ir *AŠ – JIE* (Seimo opozicija ir buvę valdantieji). I. Šimonytės konfliktoje komunikacija išreikšta per opoziciją *AŠ – JIE* (Lietuvos valstiečių ir žaliųjų partijos nariai).

Visų trijų kandidatų konfliktoje komunikacijoje vartojamos nominacijos, išreikštos per opoziciją *AŠ – JIE*, sukuria atitinkamus stereotipus, įvaizdžius, skirtus pakeisti elektorato nuomonę bei suformuoti norimą požiūrį. G. Nausėdos konfliktoje komunikacijoje *JIE* taikomos neigiamos nominacijos, kurios priešingai su teigiamomis nominacijomis, priskiriamomis šiam kandidatui. S. Skvernelio konfliktoje komunikacija, išreikšta per opoziciją *AŠ – JI* (D. Grybauskaitė), yra asmeninė, o ne ideologinė, ir atskleidžia atvirą konfliktą su buvusia šalies vadove, o pozicija *AŠ – JIE* (Seimo opozicija ir buvę valdantieji) išreiškia labiau ideologinį nei asmeninį konfliktą. I. Šimonytės konfliktoje komunikacija, išreikšta per opoziciją *AŠ – JIE*, padeda formuoti teigiamą ir naudingą kandidatės bei žalingą ir nepatrauklų jos politinių priešininkų įvaizdį.

Šaltiniai

GN a – Antanavičius, U., 2018. G. Nausėda pristatė rinkimų programą: sieks susodinti visas partijas prie stalo, pirmojo vizito vyks į Lenkiją. *15 min*, 2018 11 12. Prieiga: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/g-nauseda-pristate-prezidento-rinkimu-programa-56-1058370> [Žiūr. 2019-10-02]

GN b – Antanavičius, U., 2019. G. Nausėda rinkimų programos pristatyme: „Esu konservatyvus, bet ne konservatorius“. *15 min*, 2019 02 21. Prieiga: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/g-nauseda-atskleide-ka-d-isirinktas-prezidentu-pirmojo-vizito-vyktu-i-lenkija-56-1106366> [Žiūr. 2019-10-02]

SS – Skvernelis, S., 2019. Rinkiminė programa. *www.saulius-skvernelis.lt*, 2019 03 27. Prieiga: <https://www.saulius-skvernelis.lt/rinkimine-programa/> [Žiūr. 2019 10 02]

IŠ – Šimonytė, I., 2019. Susitarkime vardan Lietuvos. *tsajunga.lt*, 2018 10 19. Prieiga: [https://tsajunga.lt/aktualijos/i-simonyte-susitarkime-varდან-lietuvos/](https://tsajunga.lt/aktualijos/i-simonyte-susitarkime-varдан-lietuvos/) [Žiūr. 2019 10 02]

Literatūra

Būdvytytė-Gudienė, A., 2013. Metaforiniai modeliai 2000–2005 m. politikos diskurse. *Filologija*, 18, p. 5–17. Prieiga: <http://su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/filologija/2013_18/gudiene.pdf> [Žiūr. 2019 10 02]

Chilton, P. A., 2004. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. New York: Routledge.

Chilton, P., Schäffner, C. (Eds.), 2002. *Politics as Text and Talk: Analytical approaches to political discourse*. Amsterdam: Benjamins, pp. 204–236. <https://doi.org/10.1075/dapsac.4>

- Cibulskienė, J., 2005. *Konceptualioji metafora Lietuvos ir Didžiosios Britanijos rinkimų diskursuose*. Daktaro disertacija. Vilnius.
- Connolly, W. E., 1993. *The Terms of Political Discourse*. Oxford: Blackwell.
- Čiudinovas, A., 2001. *Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000)*. Екатеринбург.
- Dunmire, P. L., 2012. Political Discourse Analysis: Exploring the Language of Politics and the Politics of Language. *Language and Linguistics Compass*, 6 (11). <https://doi.org/10.1002/lnc3.365>
- Gabrėnaitė, E., 2019. Retorinė elokucija: politinio diskurso figūratyvioji raiška. *Lituanistica*, 65 (3), p. 220–229. <https://doi.org/10.6001/lituanistica.v65i3.4094>. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2019~1583473969872/J.04~2019~1583473969872.pdf> [Žiūr. 2019 10 02]
- Gurdjan, N. S., 2008. *Речевые манифестации когнитивного конфликта в диалоге (на материале английского и русского языков)*. Пятигорск.
- Hall, S., 1992. The West and the Rest: Discourse and power. In: *Formations of modernity*. Eds. S. Hall, B. Gieben. Cambridge: Polity/Open University, pp. 276–332.
- Jorgensen, M., Phillips, L. J., 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Laclau, E., Mouffe, C., 1985. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Laclau, E., 1996. The death and resurrection of the theory of ideology. *Journal of Political Ideologies*, 1 (3), pp. 201–220. <https://doi.org/10.1080/13569319608420738>
- Landowski, E., 2007. Protas ir kūnas politiniame diskurse. In: *Kūno raiška šiuolaikiniame socialiniame diskurse*. Sud. N. Keršytė. Vilnius: Baltos lankos, p. 155–168.
- Lassan, E., 1995. *Дискурс власти и иначе мысля в СССР: когнитивно-риторический анализ*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Lassan, E., 2007. Изображение СМИ верховной власти в свете политических традиций России и Литвы. *Политическая лингвистика / Political Linguistics*, 22 (2), с. 32–39.
- Lasswell, H. D., 1936. *Politics is who gets what, when, and how*. New York: Meridian.
- Lasswell, H. D., 1948. The structure and function of communication in society. In: *The Communication of Ideas*. Ed. L. Bryson. New York: Harper and Row, pp. 37–51. Prieiga: <https://pracownik.kul.pl/files/37108/public/Lasswell.pdf> [Žiūr. 2019 10 02]
- Littlejohn, S. W., 1999. *Theories of Human Communication*. Wordsworth Publishing Company.
- Makarova, V., 2008. *Argumentavimo technika šiuolaikiniame rusų ir lietuvių politiniame diskurse (remiantis metiniais 2000–2007 m. prezidentų kreipimais)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Muntigl, P., 2002. Politicization and depoliticization: unemployment policy in the European Union. In: *Politics as text and talk: analytic approaches to political discourse*. Eds. P. Chilton, C. Schaffner. Amsterdam: John Benjamins, pp. 45–79.
- Sillars, A. L., 1986. *Manual for Coding Interpersonal Conflict*. University of Montana.
- van Dijk, T. A., 1995a. Discourse Analysis as Ideology Analysis. In *Language and Peace*. Eds. Ch. Schäffner, A. Wenden. Aldershot: Dartmouth Publishing, pp. 135–161.
- van Dijk, T. A., 1995b. Ideological Discourse Analysis. *Interdisciplinary Approaches to Discourse Analysis*. New Courant, University of Helsinki, pp. 17–33.
- van Dijk, T. A., 1997. Cognitive Context Models and Discourse. In: *Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness*. Ed. M. Stamenow. Amsterdam: Benjamins.
- van Dijk, T. A., 1998. *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.
- van Dijk, T. A., 1999. Towards a Theory of Context and Experience Models in Discourse Processing. In: *The Construction of Mental Models during Reading*. Eds. H. van Oostendorp and S. Goldman. Hillsdale NJ, Erlbaum.
- van Dijk, T. A., 2002. Political Discourse and Political Cognition. *Politics as Text and Talk*. Eds. P. Chilton, Ch. Schäffner. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 203–238.